

Урок № 56

0. ГОНЧАР. НОВЕЛА-ЗАСТОРОГА «ЗАЛІЗНИЙ ОСТРІВ» З РОМАНУ «ТРОНКА»

Мета: учити аналізувати епічний твір, виділити провідну ідею, схарактеризувати образи-символи, спираючись на текст; розвивати вміння аргументовано висловлювати думки; виховувати усвідомлення небезпеки цивілізаційних процесів, здатності сучасної людини зберегти в собі свою сутність, свої почуття.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: текст новели.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

1. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок

1. Бесіда з учнями

- Визначте тему та ідею новели «За мить щастя».
- Обґрунтуйте жанрову приналежність твору.
- У чому проявляються ознаки романтизму в новелі?
- Які кольори використовує автор для передачі настрою героїв?

2. Перевірка домашньої творчої роботи

(Учні зачитують свої есе)

II. Повідомлення теми й мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

Олесь Гончар — видатний письменник-новатор, ніколи не повторюється у своїх творах. З усього обширу найскладніших, масштабних проблем він обирає завжди найактуальніші та найважливіші для сучасності й прийдешнього та розглядає їх у новому, несподіваному аспекті, удаючись кожного разу до новаторських, оригінальних засобів образного розкриття.

Твори О. Гончара завжди насичені думкою, багатогранні й багатозначні, їх ніколи не можна звести до якоїсь логічної схеми, бо в кожному переплітаються, творячи єдиний ідейно-художній сплав, важливі проблеми, ідеї, філософські положення.

І щоразу письменник, відкриваючи читачеві новий світ і нових героїв, удається до таких композиційних форм і прийомів, які дають можливість найглибше, найбільш художньо та психологічно переконливо розкрити все ідейно-естетичне багатство художнього твору. Він часто обирає стрижневий образ-символ (або кілька їх), який освітлює події, через призму якого постають герої перед читачем. Завданням сьогоднішнього уроку є дослідити образ-символи в новелі «Залізний острів».

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя (загальна характеристика роману «Тронка»)

О. Гончар завжди активно вторгається в життя, не тільки сміливо порушуючи гострі, актуальні проблеми сучасності, а й пророче зазираючи в майбутнє, розвідуючи шляхи в незвідане. Ця істотна риса творчості письменника чи не найвиразніше виявляється в романі «Тронка», цілком слушно названому Д. Павличком «книгою доби». У ній порушуються й гостро актуальні, дійсно вічні проблеми, питання, які завжди стояли й стоятимуть перед справжньою людиною: чи так жив? Чи так ти живеш? І — ширше: як треба жити, щоб, оглянувшись на пройдений шлях, можна було сказати: я жив по совісті, зробив для рідного народу, Батьківщини все, що зміг.

А тому, шукаючи відповіді на ці питання, письменник торкається таких важливих, кардинальних проблем, як проблема війни й миру, творчої праці, без чого щастя людське немислиме, наступності й спадкоємності поколінь — одвічне питання батьків і дітей, науково-технічна революція й людина та ще багатьох аспектів нашого буття.

Роман «Тронка», написаний у 1963 р. Він викликав величезний інтерес як глибиною й поліфонічністю змісту, так і оригінальністю художньої форми. Твір складається з дванадцяти новел, кожна з яких являє собою завершений художній твір. Разом з тим, хоч у творі відсутній єдиний сюжет, новели пов'язані спільністю проблематики, загальним романтично-реалістичним ключем викладу, героями, що діють здебільшого в кількох новелах.

Дія роману відбувається на Україні — у таврійських степах, оспіваних письменником у багатьох романах та новелах. О. Гончар змальовує найрізноманітніших людей — від старого чабана Горпищенка, безногого ветерана Великої Вітчизняної війни Мамайчука до льотчика, якому вже стелиться дорога в космос, — Петра Горпищенка, Віталіка й Тоні, Ліни, які тільки-но роблять перші кроки в життя.

Уражає масштабність «Тронки», у якій сходяться давнє минуле, аж до античних часів, і передбачення майбутнього, віками утверджена простота чабанування, символом якої виступає ще дідова гирлига, і новітня реактивна техніка, звичайність сільського побуту й відчутний вплив технічного прогресу на молоде покоління.

Власне, у романі йдеться про світ, життя людей в умовах науково-технічної революції. Адже вона так чи інакше впливає на психологію, працю, морально-етичні погляди, весь внутрішній світ людини. Вона привчає людину по-новому дивитися на працю, ставити техніку собі на службу, чекати від неї нових здобутків — аж до впливу на складні закони спадковості, космічні перемоги, досягнення фундаментальних законів існування матерії, Всесвіту — і вона ж може буквально протягом лічених годин знищити цивілізацію, саме людство. І герої «Тронки» зважають на все, що дає технічний прогрес, схвалюючи й упроваджуючи його здобутки, націлені на благо людства, дальший розвиток прогресу, й категорично відкидаючи все вороже цивілізації, мирному життю.

Тема творчої, саме творчої, праці — одна з головних у романі. Пошукам свого місця в житті тими, хто ще не знайшов його, любові до праці, неприродності життя без неї відведено в «Тронці» чимало місця.

2. Словникова робота

Дредноут — великий військовий корабель-панцерник, озброєний великокаліберною артилерією.

Миля — міра відстані. Є морська миля — 1,652 км і сухопутна — від 0,52 до 11,2 км в різних країнах.

Вузол — міра швидкості руху судна — 1 миля за 1 годину.

Камбуз — кухня на кораблі.

Тронка — металевий дзвіночок, який вішають на шию вівцям.

3. Робота над змістом новели

- Чому діти в піонерському таборі так люблять Тоню?
- Що ви дізналися про Віталіка з новели?
- Зачитайте уривки, де йдеться про кохання молодих людей. (*«В усьому вона ставила його вище за себе, в його вмінні, в роботі, в здібностях...»*). *Високою поезією пройнята картина, коли Тоня, переходячи затоку, йде до Віталіка. «Через лимани, затоки, через усе Чорне море до тебе брела! — беззвучно сміялася Тоня». І всі добрі сили, природа сприяють*

тому. «Тоня бреде, еони (водорості) самі розхилиються перед нею, наче дають їй дорогу, наче знають, куди Тоня спішить»)

- Які художні засоби використовує автор для передачі контрасту в описі природи й крейсера? (У картині моря переважають світлі, яскраві, сонячні барви: суцільна голуби́нь, ніжно-блакитна шовковість небес, сапфірна синява. Усе ж пов'язане з крейсером, навпаки, чорне, похмуре, вороже. Він — один-однісінький, і це вже протиставляє його розкоші літнього дня, цілого світу у взаємозв'язках та доцільній єдності й красі — бовваніє, темніє Його стан — важка непорушність. Крейсер — сіре залізне громаддя, /мло борту — брудно-сіре. Навіть море в міру наближення до крейсера, змінюється Це вже темна, лиснюча стихія)
- З якою метою крейсер був залишений у морі?
- Що символізує корабель? (Символ страшно́ї загрози війни, лка «есе людству загибель»)
- Що протиставляється у творі занедбаному крейсеру? (Контрастом зловісній силі виступає кохання Віталіка й Тоні, розквітає серед розкішної природи)
- Як повела себе Тоня, дізнавшись, що їхній каюк зник?
- Які риси характеру виявили Віталік і Тоня, потрапивши в небезпеку?
- Що непокоїть Віталіка в мить усвідомлення, що вони можуть загинути? (Почуття невиконаного обов'язку. Бо що ж він відповість на запитання: як жив? Яке добро зробив людям? «По суті, нічого ще не зроблено в житті, хіба що примус кому полагодив та керогаз, а всі ті будовані і незбудовані твої кораблі, вони всі попереду, вони помандрують в майбутнє вже без тебе...»)
- З якими образами порівнює автор загублених? (Вони самотні на цьому залізному острові, як перші люди — Адам і Сва. Таке враження підсилюється порівнянням їх з останніми дітьми землі, із сиротами людства)
- Чи здаються герої в безвихідній ситуації? («Треба шукати виходу. Будь-що знайти вихід. Треба боротись. Боротись — цього вчила його мати, вчили в школі, це чув він безліч разів, про це стільки читав...»)
- Доведіть, що цей твір — новела.

Матеріал для вчителя

У новелі «Залізний острів» розвиток подій надзвичайно напружений, драматичний, масштабність думок просто-таки дивовижна, особливо коли зважити, що розгортаються події протягом

доби, участь у них беруть тільки двоє героїв, до того ж поставлених у такі умови, за яких власне діяти їм майже не доводиться. Ідейний зміст «Залізного острова» не можна звести до якихось прямолінійних висновків. Навпаки, ідейно-художнє багатство новели наводить на роздуми про важливі вічні проблеми — життя і смерть, обов'язок перед іншими людьми, про мету існування людини.

Основний композиційний прийом, на якому тримається твір,— контраст. Протиставлення невмирущої краси природи й неприродності «залізного острова» — старого проіржавілого корабля, який служить мішенню для літаків, протиставлення миру й праці — воєнній загрозі, світлої радості життя — безглуздій смерті.

І ще одна тема, теж одвічна, як і людство,— тема першого юнацького кохання. Відомо, що художній твір сприймається читачами по-різному — залежно від віку, життєвого досвіду, характеру, естетичних смаків, загального розвитку кожного з них.

У «Залізному острові» поглиблюється ледь намічена в попередніх новелах характеристика героїв, яких бачимо вже не десятикласниками, а молодими людьми, які ступили перші кроки в самотійному житті. Письменник, який ніколи не вдається до будь-яких спрощень, майстерно й психологічно переконливо змальовує образ Тоні. Тоня зачарувала дітей своїми вигадками, веселою вдачею, голосом, що був як дзвіночок.

Тоня щиро покохала Віталіка. Непоказного, незavidного, її Віталіка. Покохала за чисту, поетичну душу, за справді чоловічу наполегливість, майстерність, розум, прямоту. «В усьому вона ставила його вище за себе, у його вмінні, в роботі, у здібностях...». Високою поезією пройнята картина, коли Тоня затокою йде до Віталіка. «- Через лимани, затоки, через усе Чорне море до тебе брела! — беззвучно сміялася Тоня». Хоч у цих словах — жартівливе перебільшення, проте в них прихований і великий смисл — кохання долає всі перешкоди. І всі добрі сили, природа сприяють йому. «Тоня бреде, вони (водорості) самі розхиляються перед нею, наче дають їй дорогу, наче знають, куди Тоня спішить». І от дівчина з Віталіком уже мчать на мотоциклі десь до моря — відпочити, розважитися, накупатись.

Далі розвивається мотив протиставлення казково прекрасної природи й залізного крейсера. О. Гончар створює живі, чарівні картини степу, і особливо моря. Ось «Тоня бризкає спроквола водою вгору, і звідти, з синього неба, білосніжні перла летять, справжнісінькі перла, блискучі, осяйні». В описі картини моря

переважають світлі, яскраві, сонячні барви: суцільна голубінь, ніжно-блакитна шовковість небес, сапфірна синява.

Усе ж пов'язане з крейсером, навпаки, чорне, похмуре, вороже. Він — один-однісінький, і це вже протиставляє його розкоші літнього дня, цілого світу у взаємозв'язках та доцільній єдності й красі — бовваніє, темніє. Його стан — важка непорушність. Крейсер — сіре залізне громаддя, тло борту — брудно-сліпе. Навіть море, у міру наближення до крейсера змінюється. Це вже темна, лиснюча стихія. І ось двоє їх, двоє закоханих, на великому військовому судні.

Та трапилася біда — неприв'язаний каюк поплав у море й вони, двійко юних, залишилися відрізані від світу. Тоню приголомшила страшна здогадка: крейсер — мішень для бомбування. Незважаючи на це, Тоня й Віталік тримаються мужньо, гідно. Про їх чистоту та високу мораль свідчить те, що Віталік вважає винним себе — це ж він завіз сюди Тоню, а дівчина, навпаки, себе — це ж юнак зробив заради неї, а вона погодилася, не втрималась. Звичайно, обом страшно тут серед ночі. Вони розуміють, що життя може увратися не почавшись.

Віталіка мучить почуття невиконаного обов'язку. Бо що ж він відповість на запитання: як жив? яке добро зробив людям? «По суті, нічого ще не зроблено в житті, хіба що примус кому полагодив та керогаз, за всі оті будовані і незбудовані твої кораблі, вони всі попереду, вони помандрують у майбутнє вже без тебе...». Це вже зрілі думки дорослої людини.

Та маючи перед очима як взірець справжніх людей, які вчили його жити й боротися, не розгублюватися перед труднощами, юнак не здається, наполегливо шукає виходу.

Крейсер змальовано темними, похмурими барвами. Уся система художніх засобів, які творять цей образ, має єдину мету — підкреслити контраст між ним і всім світлим, щасливим, радісним та красою моря, степу, сонцем, коханням Тоні й Віталіка. Крейсер несе загрозу не тільки їх щастю, а й самому життю.

Звернімо увагу учнів на такі деталі. Віталік і Тоня опинилися на судні-мішені через «звабу, спокусу, жадання торкнутися чогось забороненого, незвіданого», подібно до біблійних Адама і Єви, згаданих у новелі. Вони самотні на цьому залізному острові, як перші люди. Таке враження підсилюється порівнянням їх з останніми дітьми землі, з сиротами людства. Адже Тоня й Віталік на своєму крейсері перебувають під загрозою бомбування, так само як людство живе під загрозою атомних вибухів.

Образ цей поглиблюється, ширшає, набуває вселюдських, планетарних масштабів; і старий, зруйнований крейсер символізує вже загрозу війни, здатної знищити цивілізацію й саму землю. Тому й протистоїть це судно як жахливий контраст усьому світлому, вічному, людському. «Рухалась планета, рухалось сонце в небі, рухались води своїми вічними валами, а воно стояло між хвиль іржаво, тупо, непорушно».

4. Теорія літератури

Роман — великий за обсягом і складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені важливі й складні суспільні процеси, всебічно і в розвитку показані численні персонажі. У романі розвивається кілька сюжетних ліній, пов'язаних з долею головних героїв.

Види роману

За змістом:

- роман автобіографічний;
- роман біографічний;
- роман історичний;
- роман пригодницький;
- роман соціально-побутовий;
- соціально-психологічний роман;
- роман фантастичний;
- роман філософський;
- роман детективний.

За будовою:

- роман у віршах;
- роман у новелах.

Роман у новелах (поглиблення знань)

У новелах, об'єднаних у роман, зазвичай діє спільний головний герой, епізодичні персонажі також переходять з новели в новелу (ототожнюються). Цілісність твору досягається відсіканням кінцівки новели, сплутуванням мотивів (підготовка розв'язки однієї новели відбувається в межах іншої) і т.д. Шляхом такої обробки новела як самостійний твір перетворюється в новелу як сюжетний елемент роману (інакше — епізод). Типовий прийом зв'язування — це послідовний виклад новел, нанизується звичайно на одного героя, і що викладається в порядку хронологічної послідовності. Подібні романи будуються як біографія героя чи історія його подорожей.

Для того, щоб спостерігався поступальний рух у романі, необхідно, щоб кожен новий епізод чи розширював тематичний мате-

ріал, чи кожна нова пригода повинна бути складніше попередньої, чи повинні відкриватися нові сторони внутрішнього світу героя.

Роман такої побудови називається східчастим (ланцюговим).

Інший тип романічної побудови — кільцеве. Техніка його зводиться до того, що новела (яка обрамляє) розсовується. Виклад її розтягується на весь роман, і в неї впроваджуються як перебуваючі епізоди всі інші новели.

Нарешті, третій тип — це рівнобіжна побудова. Персонажі поділяються на кілька самостійних груп. Історія кожної групи, їхньої дії, район їхньої дії складають особливий «план». Оповідання ведеться багатопланово. Герої одного плану переходять у рівнобіжний потік — у інший план, відбувається постійний обмін персонажами й мотивами між оповідальними планами. У таких романах варто розрізняти паралельність як одночасність дії і паралельність як зіставлення й порівняння.

5. Спільне й відмінне в романах

«Вершники» Ю. Яновського та «Тронка» О. Гончара

«Вершники» Ю. Яновського

Усі новели об'єднані між собою ідейним задумом, спільною темою, часом і місцем дії, головними персонажами, мовностилістичними особливостями. Яновський не дотримується хронологічного принципу в показі подій

Відмінне

Ю. Яновський прагнув створити узагальнений образ народу, якого посадила на коня революція, романтична подача матеріалу

«Тронка» О. Гончара

Кожна новела має своїх героїв, однак локальна закінченість розвитку характерів не відділяє якоюсь прірвою розділ від розділу. Кожна з новел не тільки досліджує характери (Горпищенка, Лукії, Дорошенка, Віталіка, Ліни, Уралова та інших), не тільки показує його формування, а й ставить героїв у такі умови, у яких повинне виявитися їхнє ставлення до проблем

Перед нами прозовий, спокійний, часом досить тонкий малюнок, поданий реалістично

	«Вершники» Ю. Яновського	«Тронка» 0. Гончара
Спільне	Порушення важливих суспільно-політичних і морально-етичних проблем. Через обидва романи проходить уславлення творчої праці людини, несумісність творення й руйнування	
	В обох творах — гуманістичне розв'язання проблеми війни й миру. І хоч у романі Яновського — класова боротьба, а в «Тронці» — мирне будівництво, твори обох письменників наснажені спільною думкою: люди повинні будувати, а не руйнувати	
	Обидва письменники широко використовують зорові, слухові, психологічні подробиці, які надають творам емоційного забарвлення	
	Обидва письменники — майстри пейзажних картин. Пейзажі Ю. Яновського вражають психологічною настроєністю, яскравою метафоричністю. 0. Гончар досить часто подає картини в динаміці й контрасті. Як правило, вони підпорядковані розкриттю душевних переживань героїв	

IV. Узагальнення вивченого матеріалу

- Що символізує танок юних Віталіка й Тоні на розпеченій палубі затонулого крейсера? *(Тоня вхопилася за ілюмінатор і вилізла на палубу. Але одразу ж затанцювала босими ногами — залізо було, як розпечена сковорідка. Дівчина закричала, щоб Віталік швидше кидав їй босоніжки. Хлопець теж піднявся на корабель, і Тоні стало веселіше. «Почуття гостре, нервово-лоскітне охопило її. Хотілось сміятись, кричати, галасувати так, щоб усі почули! їхній крейсер. Двоє їх, двоє закоханих, на великому військовому судні. Ніколи, звичайно ж, не було на цьому військовому судні закоханої пари, щоб отак — він і вона. Лунали тут суворі команди, накази, радіопозивні, номери, шифри — есе службове, суворе, владне. А тепер їм скорилося це тисячотонне сталеве громаддя, «а сталевій арені могутніх рудо-іржавих палуб владарює сміх, їдгя любов!»).*
- Продовжіть висловлювання: «Новела «Залізний острів» мене змусила задуматися над...».

V. Висновки

Новелу «Залізний острів» у романі О. Гончара «Тронка» називають твором-засторогою. Адже гуманістичні цінності, та й саме

життя людини часто опиняється під загрозою цивілізаційних процесів. І як важливо при цьому зберегти здатність сучасної людини до захисту свого єства, своїх почуттів. Закохані через свою легковажність опиняються на військовому кораблі, який служить полігоном для нічних бомбардувань. Їхній човен відв'язався, і вони не можуть повернутися. Але не впадають у відчай, прагнуть знайти порятунок, не втрачають своєї людської гідності, своїх почуттів. Кінець кінцем вони врятувалися (про це в іншій новелі, «Тронка»). Віталік знайшов спосіб за допомогою скельця добути вогню, запалив одяг, і цей сигнал помітили на полігоні, послали за ними катер. Довго потім вони не могли без внутрішнього здригання згадувати про цю пригоду. Головне ж — залишилися гідними звання людини, не зрадили своєї любові.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати сторінки підручника.
2. Підготувати повідомлення «Значення творчості О. Гончара» або скласти свій варіант фіналу твору (як врятувалися герої).